

Peter Karvaš - matematik slovenskej drámy

Andrej Mat'ášik

Zo životopisu

- Narodil sa 25. apríla 1920 v Banskej Bystrici ako vnuk slávneho maliara Dominika Skuteckého.
- Doma získal kvalitné základy vzdelania, lásku k hudbe výtvarnému umeniu a osvojil si viacero jazykov.
- Po maturite odišiel v roku 1938 študovať do Prahy. Popri rodinou schválenom štúdiu na Českom vysokom učení technickom sa zapísal aj na Umeleckopriemyselnú školu, kde si zvolil súčasnú grafiku.
- Po Mníchovskej dohode z Prahy odišiel a stal sa poslucháčom Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave (absolvoval v r. 1946).
- Literárne bol aktívny už ako gymnazista, od roku 1941 bol produktívnym rozhlasovým autorom, písal najmä satirické hry, skeče, humoristické scény. Viaceré texty z tohoto obdobia potom prepracoval pre divadlo.
- V rokoch 1943-44 bol internovaný, ale dostal sa pracovného tábora, prerušil štúdiá, pracoval matičnej tlačiarni Neografia v Martine a súčasne sa angažoval pri príprave vzniku a dramaturgii Slovenské komorného divadla (1944).
- Počas Slovenského národného povstania (1944) bol komentátorom a hlásateľom Slobodného slovenského vysielateľa v Banskej Bystrici a potom bojoval ako partizán. Povstalecké zážitky výrazne ovplyvnili jeho prozaickú i dramatickú tvorbu.
- Ako dramatik debutoval hrou Meteor, ktorú roku 1945 uviedla činohra Slovenského národného divadla.
- Po vojne sa stal dramaturgom najskôr rozhlasu, lektorom dramaturgie SND a po vzniku Novej scény ND bol v rokoch 1946-48 dramaturgom jej ambiciózneho umeleckého súboru.
- V päťdesiatych rokoch bol pracovníkom Povereníctva školstva, vied a umení a od roku 1956 pedagogicky pôsobil na VŠMU, v tomto období

- aj ako člen ÚV Komunistickej strany Česko-Slovenska - energicky presadzoval podriadenie tvorby triednej ideológii.
- Po okupácii Česko-Slovenska a vnútrostraníckych čistkách bol v roku 1970 zbavený straníckych i spoločenských funkcií a jeho hry sa neuvádzali, v roku 1974 ho prepustili aj z miesta docenta teórie drámy a divadla na VŠMU.
- Oficiálne sa mohol venovať iba vedeckej činnosti vo Výskumnom ústave kultúry.
- V roku 1980 odišiel do dôchodku.
- Až v roku 1986 Poetický súbor Novej scény uviedol jeho hru Súkromná oslava.
- Po novembri 1989 ho v plnom rozsahu rehabilitovali a získal akademický titul profesora.
- Zomrel 28. novembra 1999 v Bratislave.

Tvorivé dielo:

Peter Karvaš patril k najproduktívnejším slovenským spisovateľom 20. storočia. Jeho dielo je neuveriteľne široké nielen kvantitatívne, ale aj žánrovo. Začínal textami pre rozhlas a medzi množstvom scénok, skečov, poviedok a rozhlasových hier pozornosť zasluhuje hra **Hanibal pred bránami** (1943) a **Spolok piatich „p“** (1944). Po vojne debutoval ako prozaik, autor reportáží (**Most**, 1945) a súčasne v SND uviedli jeho hru **Meteor** (1945). Vydal zbierky poviedok a súčasne adaptoval svoje rozhlasové texty pre divadlo (**Spolok piatich „p“**, Divadlo SNP Martin, 1946, **Hanibal pred bránami**, SND (1947).

V prvých povojnových rokoch upútal pozornosť rozsiahlou historickou freskou **Toto pokolenie** (1949) a **Pokolenie v útoku** (1952), v ktorých zmapoval situáciu pred 2. svetovou vojnou a historickou drámou **Bašta** (1948). Súčasne ako dramaturg koncipoval pre Novú scénu umelecky náročný program s ambíciou prijímať inšpirácie z progresívnych európskych kultúr. Po roku 1950 sa podriadil ideologickej manipulácii umeleckej tvorby a napísal niekoľko schématických hier (**Ľudia z našej ulice**, 1950, **Srdce plné radosti**, 1951). Po čase si uvedomil obmedzujúce limity monopolne presadzovanej zjednodušujúcej estetiky socialistického realizmu. V drámach

Polnočná omša (SND, 1958) a **Antigona a tí druhí** (1962) – obe sa tematicky vracajú do čias 2. svetovej vojny – namiesto ždanovovskou estetikou propagovaného „*konfliktu dobrého s lepším*“ stavia hrdinov do hraničnej situácie, keď sa tvárou v tvár alternatíve smrti musia rozhodnúť, či budú rešpektovať základné mravné princípy.

Druhú líniu v jeho tvorbe v závere 50. a v 60. rokoch reprezentujú humore ladené prózy a komédie. Z tohto obdobia je aj jeho prvá „anglická“ hra, **Diplomati** (SND, 1958), príznačná úsilím o shawovsky britké dialógy, na ktorú potom nadviazal v záverečnej etape svojej tvorby.

Jazva (SND, 1963) predstavuje dodnes ojedinelý pokus divadelne spracovať tému zločinov v 50. rokoch. Potom vznikli tri Karvašove kľúčové hry – **Veľká parochňa** (SND, 1965), **Experiment Damokles** (SND, 1967) a **Absolútny zákaz** (SND, 1970). V nich zužitkoval podnety modernej európskej drámy a metaforicky vypovedal o osude svojej generácie. Práve nepríjemná spoločenská kritickosť a aktuálnosť týchto textov vyvolali tlak na jeho odstránenie z divadiel na začiatku éry normalizácie. Po sebakritike mohol vydať iba prózy s povstaleckou tematikou. Po roku 1989 vydal viacero knižných výberov s tvorby „do šuplíka“, najdôležitejšie sú jeho analýzy situácie intelektuála v prostredí totalitne ovládanej spoločnosti **My, čo nechceme byť menovaní** (1992) či **Život a dielo profesora Begoviča** (1993). Po spoločenských zmenách sa s najväčším diváckym úspechom stretla inscenácia konverzačnej komédie **Zadný vchod, čiže Rozkoše v utorok po poľnoci** (SND, 1989).

Tretím pilierom jeho tvorby je vedecká literatúra. Už v roku 1948 vydal syntézu štrukturalistických bádání v oblasti teórie divadla, **Úvod do základných problémov divadla**. Aktuálne problémy drámy a divadla zmapoval štúdiami **Zamyslenie nad drámou** (v češtine 1964) a **Zamyslenie nad dramaturgiou** (v češtine 1969). Kľúčový význam má jeho vedecká monografia **Priestory v divadle a divadlo v priestore** (1984). Zaoberal sa aj teoretickou formuláciou problémov, ktoré súvisia s rozvojom moderných umení (**Umenie drámy a fenomén televízie**, 1985 a **Rozhlasové umenie vo veku televízie**, 1992). Súčasťou Karvašovho teoretického diela je i množstvo odborných analýz a statí publikovaných v časopisoch a v bulletinoch.

Úvod

Životný príbeh Petra Karvaša výrazne ovplyvnilo detstvo, strávené v Skuteckého banskobystrickej vile. Do života odtiaľ odišiel mladý intelektuál, muž s vycibreným zmyslom pre krásu, estét, naučený pohybovať sa v prostredí vybraných výtvarných diel a ovládajúci hudbu nielen na úrovni „povinného školovania“, ale múzicky cítiaci. Na druhej strane rozumel vedám exaktným – nebola náhoda, že jeho kroky po maturite mierili na pražskú techniku. No osud sa s ním zahral zložitú hru.

Najsamprv prišiel Mníchov, potom vyhlásenie slovenskej autonómie, pražský pokus o vojenský puč, vznik Slovenskej republiky a návrat študentov z Čiech na slovenské vysoké školy. Neskôr Karvaš pocítil aj rasové prenasledovanie. Zúčastnil sa SNP a zblízka poznal hrdinstvá i tragédie, ktoré neskôr tvorili jednu z kľúčových oblastí inšpirácie jeho literárnych diel. Stal sa autorom uznávaným, rešpektovaným a rozmaznávaným – o možnosť premiérových uvedení jeho hier zvädzali súboje popredné slovenské i české divadlá. Karvašove hry sa hrali na javiskách od Rostocku po Vladivostok a od Gdaňska po Burgas – zažil, čo to značí mať úspech zahraničí a dnes môžeme už len teoretizovať, nakoľko to bol organizovaný úspech člena najvyššieho česko-slovenského komunistického vedenia a nakoľko úprimný záujem o jeho dielo.

Po augustovej okupácii spoznal odvrátenú tvár úspechu – meno Karvaš zmizlo z kníhkupectiev i plagátov, v učebniciach ho nahradili inými menami a vzali mu aj možnosť učiť. Z javiska ho za trest vyhnali do pracovne vedy – a nechtiac dali šancu uplatniť sa jeho exaktnému mysleniu. Ak totiž v jeho literárnej tvorbe zavše „trčí“ autorova konštrukcia a prekáža primného racionality, vo vedeckom diele mohol naplno využiť svoju schopnosť brilantne analyzovať, doslova preparovať tvorivé metódy a umelecké fakty, abstrahovať z nich všeobecnejšie platné pravidlá a zásady a tie uviesť do systému.

Po roku 1989 Karvašovi vrátili česť i uznanie, neužil si však už pocit divadelného triumfu. Za dvadsať rokov mlčania sa na dramatika zabudlo a iba komédiografa si (aspoň symbolicky) slovenské divadlá uctili.

Krátke:

Pedagóg s postrehom

Začiatkom sedemdesiatych rokov pôsobil docent Peter Karvaš netypicky: na prednášky prichádzal s presnosťou hodinára, vždy v obleku, ktorý prezrádzal dobrý vkus (i dobrého krajčíra). Zásadne dvojhodinovú prednášku absolvoval v neustálom pohybe medzi študentmi – zjavne kalkulujúc s tým, že tak vybičuje pozornosť. Mal presne rozkalkulovaný čas, ktorý sa rozhodol venovať jednotlivým problémom a iba zriedkavo sa študentom podarilo vymyslieť si otázku, ktorá oprimála zmeniť naplánovaný priebeh prednášky a odísť od vopred stanovenej témy. A sa to aj podarilo, rýchlo sa vždy zháčil a vrátil beh vecí do vymedzeného koryta...

Bol až nepríjemný detailista. Neuspokojilo ho, ak poslucháč reagoval na jeho „kontrolné otázky“ obsahovo správne, ale trval aj na dodržaní noriem a konvencií. Liezlo to na nervy, ale časom sa ukázalo, že to nebola pre život najhoršia škola...

Zakázaný autor a vyhodенý pedagóg

Bolestne niesol zákaz uvádzať jeho hry, ale zlomilo ho, keď mu začiatkom roku 1974 oznámili, že v letnom semestri už prednášať nesmie. Prijal návštevu niekoľkých, ešte nedávno svojich, študentov zjavne v rozpakoch – klamať nechcel a fakty boli príliš hlúpe... Keď ale po niekoľkých chvíľach zistil, že vedia veľmi presne, v akej je situácii a že im to ani trochu neprekáža, uvoľnil sa a povolil opraty svojej obvykle „koženosti“ – rozprával a rozprával, dával tipy, čo si prečítať, debatoval o črtajúcich sa diplomových záujmoch, a neváhal výjsť s návštevníkmi pred dom, hoci inokedy sa sťahoval do ulity z obáv, aby nekomplikoval iným život tým, že ich „tajní“ zaregistrujú v jeho blízkosti...

Pozičná hra o talenty

V čase veľkého normalizačného mlčania sa zo slovenskej literatúry „stratilo“ s Karvašom viacero autorov, ktorí patrili v 60. rokoch k elitnej spisovateľskej kategórii. Viacerí z nich dali sebakritikami či podpisom „Anticharty“ najavo, že sa s porážkou úsilia o demokratický socializmus zmierili, no nedočkali sa pozitívnej reakcie. V kuloároch sa vtedy hovorilo, že niektoré mená uviazli

v spletitej šachovnici vzťah medzi vysokými straníckymi a štátnymi funkcionármi – každý mal svojho favorita, spravidla rodáka či konškoláka, ktorému chcel pomôcť – a svoj súhlas s „povolením“ niekoho iného viazal na uvoľnenie cesty svojmu protežantovi. Peter Karvaš a Ladislav Ťažký sa vraj stali takýmito figúrkami v pozičnej hre ministra M. Válka a stranického ideológa Ľ. Pezlára. Do hry samozrejme vstupovali aj záujmy nových „reprezentantov“, ktorí najmenej potrebovali návrat svojich konkurentov do tvorivého ringu.

Recenzia neodpremiérovanej inscenácie

Pritrafilo sa vraj raz, že činohra SND ohlasovala na sobotu premiéru novej Karvašovej hry a popredný kritik mienkotvorných novín mal už naplánovaný súkromný program na víkend. Zašiel teda na skúšku, napísal recenziu, odovzdal ju redakcii, aby v pondelok vyšla a venoval sa svojim záľubám. Nanešťastie v súbore zašarapatila choroba, premiéru odložili – no recenzia v pondelok vyšla. Dramatik bol pobúrený a požiadal Zväz novinárov, aby sa jeho etická komisia zaoberala nezodpovedným činom kritika – a kritik sa pred komisiou bránil slovami: *„Súdruhovia! Autora poznám, hru poznám, režiséra poznám, hercov poznám – no čo ma už môže prekvapiť?!“*